

УДК 811.111+81'42

НАУКОВИЙ via АКАДЕМІЧНИЙ ДИСКУРС: ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЇ

С.В. Шепітько, канд. філол. наук (Маріуполь)

Статтю присвячено проблемі дослідження типології дискурсу, зокрема з'ясування принципів, що можуть бути покладені в основу виокремлення певного типу / різновиду розумово-комунікативної діяльності. Систематизація та критичне осмислення набутих досвіду з цієї проблематики надалі імплементовані з метою визначення наукового та академічного дискурсів. Спільні та відмінні риси цих дискурсів виявлені шляхом аналізу їх системоутворюючих ознак.

Ключові слова: дискурс, типологія, академічний дискурс, науковий дискурс, системоутворюючі ознаки.

Шепітько С.В. Научный via академический дискурс: вопросы типологии. Статья посвящена проблеме исследования типологии дискурса, в частности, выяснению принципов, которые могут быть положены в основу выделения определенного типа мыслительно-коммуникативной деятельности. Систематизация и критическое осмысление результатов имеющегося опыта исследований данной проблематики далее находят практическое применение с целью определения научного и академического дискурсов. Общие и отличные черты этих дискурсов выявлены путем анализа их системообразующих признаков.

Ключевые слова: дискурс, типология, академический дискурс, научный дискурс, системообразующие признаки.

Shepitko S.V. Scientific via Academic Discourse: Problem of Typology. The article deals with the problem of discourse typology, in particular, with definition of the principles that can form the basis for differentiating certain types of mental-communicative activity. Systematization and critical summarizing the results of existing research in this area is followed by its implementing aimed at defining scientific and academic discourse. Common and different features of these discourses are established by describing their system forming features.

Key words: discourse, typology, scientific discourse, academic discourse, system forming features.

У сучасному інформаційному суспільстві визначення місця науки як виду соціального дискурсу стало нагальним і актуальним у зв'язку з тими важливими функціями, що вона реалізує, а саме – теоретично-пізнавальною, інноваційною, соціально-культурною, праксеологічною. Еволюція концепцій наукового дискурсу відбивається у різноманітних його визначеннях з огляду на те, які його риси та якості ставали предметом дослідження в епохи функціонування певних наукових парадигм. Витоки вчення про науковий дискурс містяться у класичних трактатах Демокріта, Арістотеля, Г. Галілея, Р. Декарта, І. Ньютона, Г. Лейбніца, І. Канта, де обстоюється думка про те, що предмет науки і її роль – це складові культури.

З розвитком науково-технічного прогресу закладено основи неокласичної методології, у межах якої науковий дискурс виокремлено як об'єкт наукового дослідження. Неопозитивізм та аналітична філософія (Л. Вітгенштейн, У.О. Куайн, Б. Рассел, Г. Фреге, М. Шлік) відбивають вплив семіотики на розвиток наукового пізнання. Філософсько-лінгвістичний аналіз дискурсу здійснює Н.Д. Арутюнова, Т. Дейк, О.С. Кубрякова, Дж. Лакофф, М.Л. Макаров, М. Пеше, тоді ж з'являються терміни «науковий дискурс», «історична школа» й «критичний раціоналізм» (Т. Кун, І. Лакатос, Л. Лаудан, М. Полані, К. Поппер, П. Фейєрабенд, К. Хьюбнер), що акцентують ключову роль наукового співтовариства як основного суб'єкта наукового пізнання.

Вплив інноваційних технологій на науку та науковий дискурс вивчають К. Шеннон, Н. Вінер, А.М. Колмогоров, В.М. Глушков, І.Ю. Алексеєва, К.К. Жоль, Д.В. Іванов, М.М. Моїсєєв, О.П. Огурцов, А.І. Ракітов, І.В. Хоменко, В.І. Ярошовець. Розвиток ідеї формування інформаційного суспільства та ролі науки в ньому (Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюєн, І. Масуди), теорії соціальних та економічних вимірів наукового дискурсу (Е. Тоффлер, П. Турен, Ф. Уєбстер) має результатом висновок, що теоретичне знання та інформація є основними цінностями суспільства. Постструктуралізм та постмодернізм (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Лютар, М. Фуко) обстоюють тезу про те, що науковий дискурс – це елемент постмодерністської культури. Науковий дискурс – це складний, динамічний, цілісний феномен сучасної культури. Дискурс формується там, де є необхідність в обговоренні, де результат наукової діяльності потребує не лише наукової оцінки, а й суспільної легітимації, де співтовариство вчених безпосередньо впливає на формування наукової картини світу та визначення напрямків суспільного прогресу. Науковий дискурс вибудовується в дискурсивній практиці, визначається завдяки включенню предметів для дискусії, задіяних типів висловлення, використовуваних понять та створених стратегій [8, с. 42].

На теперішній час здійснено аналіз класичних, неокласичних і постнеокласичних етапів розвитку науки, виокремлено типи наукової раціональності, виявлено діалектику традицій та інновацій у науковому дискурсі.

Дискурс, з точки зору лінгвістики, визначають як багатоскладний мовно-когнітивно-комунікативний феномен – гештальт в єдності когнітивного та соціопрагматичного аспектів [12, с. 116]. Проблеми класифікації дискурсу з'являються у зв'язку з тими критеріями, що покладено в основу кожної із класифікацій; науковий дискурс зазвичай відносять до інституціонального, професійного, історичного. За ідеями Ю. Габермас, Ж.-Ф. Лютар, М. Фуко типологію дискурсу розбудовують згідно сфер суспільної практики. Отже, науковий,

політичний, правовий, моральний і релігійний дискурси, з цієї точки зору, постають як феномени постмодерної культури, які доповнюють та легітимізують один одного. В інформаційному суспільстві науковий дискурс пронизує інші типи дискурсу, що пов'язано з посиленням ролі науки як безпосередньої продуктивної сили та зміною статусу теоретичного знання.

Філологічна наука теж покладає в основу класифікації дискурсу критерії, згідно з якими типи дискурсу розподіляються за характером, або за сферами комунікації (академічний, дипломатичний, політичний, рекламний, релігійний, медичний тощо, див., наприклад, А.Д. Белова) та які є заснованими на критеріях соціального використання мови (комунікативно-соціальний критерій: див., наприклад, В.І. Карасик – персональний та інституційний, які відповідно розглядають мовця як особистість та як представника певної соціальної інституції [4]). Інституційний дискурс виокремлюють за сферою комунікації (фахового спілкування) та поділяють на професійний і професійно-непрофесійний. Науковий дискурс, таким чином, лежить в сфері інституційного спілкування – мовленнєвої взаємодії представників соціальних груп/інститутів з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих соціальними інститутами межах).

Лінгвістичні розвідки сьогодення спираються на набутки когнітивно-дискурсивної та комунікативно-дискурсивної [6, с. 188] парадигм, що створюють підґрунтя для вивчення сутності фахового спілкування. Нові дослідницькі перспективи вбачаються у всебічному вивченні типів дискурсивної діяльності, зокрема академічного дискурсу.

Незважаючи на існуючі істотні здобутки у вивченні заявленої проблеми [2; 3; 13–18], які наголошують на виокремленні академічного дискурсу в рамках загальної типології дискурсів, описують його різновиди, семантичні, прагматичні та комунікативно-функціональні аспекти, на сьогодні існує брак цілісного бачення теорії інституційного комунікативного простору на матеріалі професійно спрямованого мововжитку, різновидом якого є акаде-

мічний дискурс, що й зумовлює необхідність нашого дослідження.

З огляду на це, за об'єкт дослідження обрано сучасні науковий та академічний дискурси. Відповідно, метою цієї статті є узагальнення існуючих положень щодо системоутворюючих ознак академічного дискурсу в опозиції до аналогічних ознак наукового дискурсу.

У мовознавстві зазвичай зустрічається явище використання східних, на перший погляд термінів, що позначають різні за змістом наукові поняття. Зокрема, І. А. Колесникова вводить поняття **професійного** дискурсу, яке поєднує окремі відгалуження, що пов'язані з науковою і професійною діяльністю людини і є системоутворюючим/інтегральним для інституційних дискурсів. Професійний дискурс – текст, занурений у професійне життя [5, с. 5–6]. Його кваліфікаційними ознаками вона називає професійне спрямування, антропоцентризм, креативність, верифікацію, мультидисциплінарність, непропорційність розвитку окремих частин, діалогічність, селективність у виборі адресата, замкненість, нециклічність, дидактизм, динамізм, мовну нормативність, стилістичну розшарованість. Згідно з нею, науковий дискурс віднесено до “власне професійної зони”; його ознаками є творчий характер, істинність знання, професійна цінність, та визначено як вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія представників відповідної соціальної групи/ інституту з метою реалізації статусно-рольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах, складова «власне професійної зони професійного дискурсу» [5, с. 7].

Водночас, А. Белова [2], О. Ільченко [3] виокремлюють **науково-академічний** дискурс як тип мовленнєвої взаємодії, що об'єднує спілкування у науковій і навчальній сферах, метою якого є вираження, передача наукових та професійних знань у системі вищої освіти.

Виходячи з певної філіації ідей, що покладено в основу цих наукових термінів, вважаємо за доцільне провести аналіз істотних характеристик двох вищезазначених типів дискурсу. Опис конкретного

типу дискурсу прийнято здійснювати в термінах компонентів, до яких належать його учасники, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, матеріал, різновиди та жанри, прецедентні тексти, дискурсивні формули.

Учасниками наукового дискурсу є представники наукової спільноти, рівні між собою в відсутності монополії на істину; статусні ознаки є зведеними нанівець. В науковому дискурсі клієнти майже не відрізняються від агентів. Модифікація базової моделі агент – клієнт в науковому дискурсі заснована на різновекторності завдань науковця, а саме: він є продуцент інформації, номінатор, укладач тексту, креатор [5, с. 13]. Комунікативні стратегії адресанта наукового дискурсу зумовлені когнітивним аспектом, що є націленим на пошук істинності спеціальної інформації, глибину її розуміння з боку всіх учасників комунікативного процесу. Щодо клієнтів, це – широкий загал, який читає науково-популярні журнали, дивиться науково-популярні телепередачі, з однієї сторони, та дослідники-колеги, з іншої, які користуються інформацією, коригують її та генерують нову на базі отриманої. Науково-академічний дискурс передбачає спілкування базової пари статусно нерівних учасників комунікації (викладача і студента) та спілкування статусно рівних між собою (викладачів або студентів). Інтерактивність є відмінною характеристикою цього типу дискурсу [10, с. 98].

Хронотопом наукового дискурсу є типове для діалогу наукове середовище, для писемного наукового дискурсу прототиповим місцем є бібліотека. Хронотоп науково-академічного дискурсу – університет, його приміщення, аудиторії, лабораторії, кабінети, конференц-зали та амфітеатри.

Ціллю наукового спілкування є процес придбання нового знання, що представлений в вербальній формі та обумовлений комунікативними канонами наукового спілкування [1, с. 60–68]. В науково-академічному дискурсі комуніканти мають різні цілі. Викладач має на меті передачу, а студент – отримання інформації. Жанр також впливає на цілі: якщо в ході лекції визначають проблемну ситуацію та виокремлюють предмет вивчення, то в ході семінару доводять результати самостійного навчання.

Цінності наукового дискурсу розкриваються в його ключових концептах (істина, знання, дослідження) та є зведеними до признання пізнаваності світу, необхідності множити знання та доводити їхню об'єктивність, неупередженості в пошуках істини. Цінності науково-академічного дискурсу інтегрують ключові концепти наукового та педагогічного дискурсів (істина, знання, дослідження, виховання, навчання).

Стратегії наукового дискурсу зумовлені його завданнями: 1) визначити проблемну ситуацію та виокремити предмет дослідження; 2) вивчити історію питання; 3) сформулювати гіпотезу та мету дослідження; 4) обґрунтувати вибір методів та матеріалу дослідження; 5) збудувати теоретичну модель предмета вивчення; 6) викласти результати спостережень та експерименту; 7) прокоментувати та обговорити результати дослідження; 8) дати експертну оцінку проведеному дослідженню; 9) визначити область практичного застосування отриманих результатів; 10) викласти отримані результати в формі, яка є доступною для спеціалістів та неспеціалістів. Стратегії науково-академічного дискурсу співпадають з стратегіями наукового дискурсу, якщо ціллю першого є захист дисертації. Здебільшого ж, стратегії науково-академічного дискурсу зумовлені такими цілями: 1) визначити проблемну ситуацію і виокремити предмет вивчення; 2) проаналізувати історію питання; 3) доповісти результати самостійного навчання; 4) дати оцінку проведеному дослідженню; 5) доповісти про отримані результати.

Стратегії наукового дискурсу реалізовано в його жанрах – наукова стаття, монографія, дисертація, наукова доповідь, виступ на конференції, стендова доповідь, науково-технічний звіт, рецензія, реферат, анотація, тези. Стратегії науково-академічного дискурсу реалізовано в таких мовленнєвих жанрах як лекція, дискусія, семінар, лабораторне заняття, колоквиум, інтерв'ю, порада, консультація, індивідуальне заняття, презентація.

Тематика наукового дискурсу обіймає широке коло проблем, що розподілені на проблеми гуманітарних та природничих наук. Гуманітарні науки

є менш формалізовані та виявляють сильну залежність об'єкту пізнання від його суб'єкту. Тематика науково-академічного дискурсу також сфокусована на проблемах гуманітарних та природничих наук, але ступінь проникнення, охоплення дослідження істотно відрізняють цей тип від наукового дискурсу.

Науковий дискурс відрізняється від інших високим ступенем інтертекстуальності, тому опора на прецедентні тексти та їхні концепти [9, с. 24] є однією з системоутворюючих ознак. Інтертекстуальний зв'язок є представленим в виді цитат, посилань, відомих всім назв монографій, статей тощо, які виконують референційну, оцінну, етикетну та декоративну функції [7, с. 3]. Оскільки однією з системоутворюючих ознак науково-академічного дискурсу називають його інтердискурсивність, під якою розуміють опертя на попередні дискурси та їх концепти (див. наприклад [10, с. 98]), то прецедентність є спільною ознакою цих двох типів дискурсу.

Дискурсивні формули наукового дискурсу представлені своєрідними зворотами мовлення, що є властивими спілкуванню в відповідній інституції. Такі формули з'єднують всіх представників наукової спільноти. Прагнення до максимальної точності в науковому дискурсі іноді призводить до надмірної термінологізації та синтаксичної ускладненості тексту. Дискурсивні формули конкретизовані в кліше, наприклад: *З огляду на вищезазначене, ми вважаємо за доцільне рекомендувати...* Комунікативні кліше в рамках інституційного дискурсу є своєрідними ключами для розуміння всієї системи відношень в відповідній інституції. Щодо дискурсивних формул науково-академічного дискурсу, то дослідження стереотипних висловлювань виявили наявність структурно-композиційних кліше, таких як *I take this opportunity to thank... I am especially indebted to...* [11, с. 291].

Отже, можна дійти висновку, що обидва дискурси мають істотні характеристики (компоненти), що свідчить про можливість їхнього аналізу з точки зору типології. До спільних рис двох проаналізованих типів дискурсів віднесено тематику, матері-

ал, наявність прецедентних текстів та кліше. Частково збігаються цінності, стратегії, але цілі, учасники, хронотопи, жанри не є тотожними, що й свідчить про виокремлення **академічного** дискурсу в самостійний тип. При дефініюванні, на наш погляд, слід розрізняти поняття академічного та наукового дискурсів, що буде в нагоді у розробці класифікації різних типів дискурсів.

Перспективи нашого дослідження ми вбачаємо в подальшій розробці питань типології професійного дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аликаев Р.С. Язык науки в парадигме современной лингвистики / Р.С. Аликаев. – Нальчик : Эль-Фа, 1999. – 318 с.
2. Белова А.Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А.Д. Белова // *Іноземна філологія*. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2002. – Вип. 32. – С. 11–14.
3. Ільченко О.М. Етикет англомовного наукового дискурсу : [монографія] / О.М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
4. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Колеснікова І.А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / І.А. Колеснікова. – К., 2009. – 33 с.
6. Кубрякова Е.С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е.С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 331 с.
7. Михайлова Е.В. Интертекстуальность в научном дискурсе (на материале статей) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Е.В. Михайлова. – Волгоград, 1999. – 22 с.
8. Огурцов А.П. От социологии знания к социологии науки (20 – 30 годы XX века) / А.П. Огурцов // *От социологии знания к социологии науки (20 – 30 годы XX века)*. – М. : Современная западная социология науки. Критический анализ, 1988. – С. 15–42.
9. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе / Г.Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 128 с.
10. Сушкова Н. Усний англомовний академічний дискурс: структура, семантика та прагматика / Н. Сушкова // *Humanities and social sciences*. – Львів : Львівська політехніка, 2009. – С. 97–98.
11. Шпенюк І.Є. Лінгвокультурні особливості американського науково-академічного дискурсу / І.Є. Шпенюк // *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи*. – К. : Логос, 2012. – С. 288–296.
12. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : [кол. монографія] / [під заг. ред. І.С. Шевченко]*. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
13. Baumford J. Subjective or objective evaluation? Prediction in academic lectures / J. Baumford // *Strategies in academic discourse*. – Amsterdam : John Benjamin's publishing company, 1996. – Vol. 19. – P. 17–27.
14. Baudelot C. Student rhetoric in exams / C. Baudelot // *Academic Discourse. Linguistic Misunderstanding and professional power*. – Cambridge : Polity Press, 1994. – P. 80–94.
15. Cros A. Teaching by convincing : Strategies of argumentation in lectures / A. Cros // *Argumentation*. – The Netherlands : Kluwer Academic Publishers, 2001. – Vol. 15. – P. 191–206.
16. Piazza R. The pragmatics of conducive questions in academic discourse / R. Piazza // *Journal of Pragmatics*. – 2002. – Vol. 34, № 5. – P. 509–527.
17. Tannen D. Agonism in academic discourse / D. Tannen // *Journal of Pragmatics*. – 2002. – Vol. 34, № 12. – P. 1651–1669.
18. Thompson P. Aspects of identification and position in intertextual reference in PhD theses / P. Thompson // *Strategies in academic discourse*. – Amsterdam : John Benjamins publishing company, 1996. – Vol. 19. – P. 31–50.